

voorraat. Waarom wordt er niet voor gekozen om de reductiemethode bij het financieringstekort van minister Zalm voor het energiebeleid te volgen? Hoewel GroenLinks het doel niet steunde, werd met keiharde, niet onderhandelbare en zeer meetbare doelstellingen jaarlijks het financieringstekort verminderd en zelfs tot een overschot gebracht. Het energierapport zou ook zo concreet moeten werken, vanuit een visie op het energiebeleid, planning van WKK, duurzaam beleid en besparing toewerkend naar een koolstofarme energiehuishouding. Daarbij moeten meetbare doelstellingen worden gehanteerd, net als bij een echt rapport: bij lage cijfers ga je niet over en volgen harde acties. Milieutekort, bedreigingen voor het klimaat en stijging van de zeespiegel – nu al gaat het om 20 cm – kunnen niet geaccepteerd worden. Een reductie van 60% tot 80% is nodig. Alle hens aan dek, praktisch aan de slag, ideologische ballast overboord. Het zou zo mooi kunnen zijn. Waarom werpt de minister, die toch het energiebeleid coördineert, zich niet op als de Zalm van het energietekort?

Ten slotte nog kort iets over de toestand van de productiebedrijven, de bakstenen en het hoogspanningsnet. Onze productiebedrijven zijn verkocht aan het buitenland. Amerikanen, Duitsers en Belgen hadden er vele miljarden voor over. Terwijl vroeger de politiek simpel afspraken kon maken met overheidsgerelateerde bedrijven, zullen nu de aandeelhouders en hun financiële eisen op korte termijn van belang zijn. Geen dure innovaties in het algemeen belang meer. De bakstenen zijn verdeeld. Het is de minister bekend dat de senaat unaniem, van links tot rechts, op het standpunt stond dat het hoogspanningsnet voor 100% bij de overheid diende te komen. Daar moet net als bij bruggen, de Hofvijver en wegen niet al te ideologisch over gedaan worden. Wat is toch de weerstand van deze minister om voor deze praktische oplossing te kiezen en te koersen op tijdelijk 51%?

Wij zouden het op prijs stellen als de minister bereid is, inhoudelijk op ons betoog in te gaan en onze vragen te beantwoorden. Het zou onze fractie plezieren, maar het kan vooral in het belang van een

noodzakelijk en ambitieus energiebeleid zijn.

De **voorzitter**: Het woord is aan de heer Doesburg, die zijn maiden-speech zal houden.

De heer **Doesburg** (PvdA): Mijnheer de voorzitter! In de memorie van toelichting noemt de minister het bereiken van macro-economische stabiliteit en het bevorderen van micro-economische flexibiliteit de pijlers onder haar beleid. Het eerste lijkt een succes, aan het tweede wordt gewerkt. Daarom slechts een enkele opmerking. Daarna zal ik aandacht besteden aan een drietal onderwerpen: het economisch beleid in brede zin, kennisontwikkeling en -verspreiding en ruimte voor economische activiteit.

Mijn fractie heeft zorgen over de stijging van de lokale lastendruk, die nogal eens voortvloeit uit rijksbeleid. Deze stijging is strijdig met de doelstellingen van de eerste pijler. Kan de minister daar iets over zeggen?

Een ander element in het bevorderen van macrostabiliteit is het bevorderen van marktwerking. Dat heeft ook een internationale component. In dit kader is de positie van Oost-Europa en die van de ontwikkelingslanden in het geding. Doet Nederland er echt alles aan om in internationale fora hun belangen zoveel mogelijk te bevorderen? Wij vragen extra aandacht, met name in het kader van de EG en de WTO. Terecht maakt de minister in haar begroting melding van de steeds betere verhouding tussen economische groei en de belasting van het milieu. Wij vinden dat ook terug in het milieuprogramma van het ministerie van VROM. Dat is zeker reden voor tevredenheid. De drie genoemde onderwerpen blijven echter over.

Voorzitter! Een algemeen beleidskader of, liever nog, een visie op de ontwikkeling en de positionering van de Nederlandse economie in de eenentwintigste eeuw vinden wij niet terug. Het departement van Economische Zaken dat niet zwemt in de middelen en over een relatief klein apparaat beschikt, moet zijn taak verrichten middels het overreden of – misschien mag ik dat ook zeggen – het verleiden van andere departementen en beleids-

makers tot het bij hun besluitvorming rekening houden met de economische gevolgen van hun handelen. Dat wordt een stuk gemakkelijker, als er een aansprekend, intellectueel uitdagend concept op tafel ligt, zoals dat van het industriebeleid van minister Van den Brink die in de jaren vijftig een enorme stimulans gaf aan wat Van Zanden in zijn economische geschiedenis van Nederland de big bang van de Nederlandse economische ontwikkeling noemt. Zoiets ligt er nu niet en dat is jammer. Ik geef toe dat dit moeilijk is in dit land van donkergrijze luchten en "doe maar gewoon", maar toch. Het is een beetje zoals Musil zegt: "Als er werkelijkheidszin bestaat, dan moet er ook mogelijkszin bestaan." Mogelijkszin betekent dat er gedacht wordt aan een Nederland dat in Europa de rol vervult die bijvoorbeeld Hong Kong of, liever nog, Singapore in Azië vervult. Ook kan gedacht worden aan een draaischijf van de economie, gericht op kennisintensieve producten en internationale dienstverlening in het vlak van IT, marketing, design, distributie in de meest brede zin van het woord en financiële diensten.

In het rapport *The future of the global economy* vergeleek de OESO de ontwikkeling van Singapore en Argentinië. Singapore was rond 1900 een arme uithoek van het Britse koloniale rijk; Argentinië een van de economische tijgers, rijk aan grondstoffen en met een bloeiende industrie. Nu heeft Singapore een inkomen per hoofd van de bevolking dat hoger ligt dan dat van bijna alle leden van de EG en komt Argentinië niet verder dan zo'n 8000 dollar. Uit de vergelijking blijkt – ik citeer Schwartz –: "this highlights the evolution from an economic order in which the clever and organised use of natural resources was sufficient for succes, to an economic order based on knowledge, in which the exploitation of natural resources is not only insufficient, it is not even necessary." Hij stelt dat in de kenniseconomie bepaalde oude wetten niet meer opgaan. Zo lijkt de wet van het dalend grensnut niet te gelden voor de kennisindustrie. Sterker nog, hier lijkt sprake van een stijgend grensnut. Een heel aardig voorbeeld dat mij door een fractiegenoot werd aangereikt, geeft aan hoe groot de verandering is. Als je iemand op straat vraagt wat

duurder is, een kilo goud of een kilo tomatenzaad, dan zal het antwoord ongetwijfeld luiden: een kilo goud. Er zit een factor twee verschil in. Die kilo tomatenzaad is tweemaal zo duur als die kilo goud. En dat is verpakte kennis, hier in Nederland ontwikkeld. Dat geeft aan hoe groot de verandering is.

Groei is mogelijk. In de Verenigde Staten is de economie de afgelopen jaren fors meer gegroeid dan in Europa. Natuurlijk is groei geen doel op zichzelf. Groei wordt door ons nagestreefd om daarmee de middelen beschikbaar te krijgen om te werken aan een betere samenleving, om te investeren in milieu, zorg en dergelijke. Mijn fractie meent dan ook dat in de Nederlandse economie sprake moet blijven van groei. Voorwaarden daarvoor zijn: vasthouden van de kwaliteit in het onderwijs, het inlopen van de achterstand in investeren en het bevorderen van modern ondernemerschap. Realisatie van die groei is in hoge mate een kwestie van mentaliteit. En dat is de paradox van de kennisrevolutie. De nieuwe economie biedt enorme mogelijkheden, maar daar moet je wel iets voor doen en vooral iets voor willen. Zoals Weber zegt: "In the end, the location of the new economy is not in the technology, be it in the microchip or the global telecommunications network; it is in the human mind." De Nederlanders moeten de mogelijkheden van de nieuwe economie beter leren zien en gebruiken. Dat vraagt om visionair, inspirerend beleid en institutionele verandering.

Een voorbeeld. De TU-Delft onderzocht hoe de Nederlandse institutionele besluitvormingsstructuur zich verhoudt tot die in andere landen. Met uitzondering van Engeland bleek Nederland het meest centralistisch bestuurde land. Een centraal gestuurd systeem doet slechts een beperkt beroep op de eigen inventiviteit en denkracht van werkers buiten het centrum. In Nederland leidt dat tot de suboptimalisering van de grootste investering in dit land ooit gedaan, namelijk die in de opleiding van jonge mensen in de tweede helft van de 20ste eeuw. Nog nooit in de geschiedenis waren er zoveel academici en HBO'ers. Bedrijven hebben allang geleerd deze schat aan creativiteit en denkracht te benutten. Bij de overheid lijkt dat

nog niet altijd het geval. Kan de minister zeggen of zij bereid is delegatie van bevoegdheden en met name ook territoriale decentralisatie te bevorderen? Dat vraag ik in deze stad, waar decentralisatie nog vaak als twee woorden wordt geschreven.

Een mogelijk eerste stap op weg naar een economische strategie voor Nederland was de publicatie "De economische kracht van Nederland", een toepassing van Porters' analyse op de concurrentiekracht van landen. De ook in deze studie groot genoemde rol van de Nederlandse overheid vereist meer nog dan elders dat de overheid "uitdaagt en stimuleert, eerder dan beschermt". Dat uitdagen ligt naar het oordeel van mijn fractie op de weg van het departement van Economische Zaken. Nederland moet meer denken in termen van kansen in stede van het gebruikelijk handelen naar aanleiding van problemen. In een land met nogal risicomijdend management en een dito overheid is niet het gebrek aan kansen het probleem, maar het niet benutten daarvan. Kansen zijn bij uitstek bederfelijke waar. Men moet ze grijpen als ze zich voordoen. Wie zijn kansen benut, bemerkt niet zelden dat problemen hanteerbaar worden of zelfs vanzelf verdwijnen. Kijk maar naar het onwaarschijnlijk grote begrotingstekort van de VS, dat dankzij economische groei opeens terugloopt.

Nog een voorbeeld van wat ik bedoel. In november jongstleden verscheen de "Toets op het concurrentievermogen". Het meest gelezen deel, de executive summary, loopt niet over van positivisme. Een greep uit hoofdstuk 1: "Lage participatie, armoedeval, leerachterstand, hoge lastendruk, smal draagvlak, fiscale benadeling zelfstandigen, lage private R&D." Nog een enkel zinnetje: "De sterke banencreatie betekent echter ook dat de direct inzetbare arbeidsreserve de bodem begint te naderen." Zo maak je van je successen nog een probleem! Dat wilden wij toch, een lage werkloosheid? Is dat echt zo? Ik vraag mij af of dit waar is. Gegeven de arbeidsparticipatie die in Nederland rond de 60% ligt, zou je ook heel iets anders kunnen zeggen in zo'n publicatie van het ministerie, bijvoorbeeld: "De grote dynamiek van de Nederlandse economie leidde tot een forse banengroei, zodat voor het eerst sinds jaren sprake is van

enige spanning op de arbeidsmarkt. Gelukkig beschikt ons land nog over een grote arbeidsreserve, dewelke wij als volgt denken te activeren." Daarna volgt het plan van de minister van EZ. In dit verband verwijs ik graag naar de onlangs door mijn partij gepubliceerde notitie "De kleur van grijs". Hierin wordt een groot aantal maatregelen genoemd dat het mogelijk maakt dat ouderen, één van de groepen met een lage participatiegraad, blijven deelnemen aan het arbeidsproces. Ik noem er enkele: loskoppelen eindlooppensioenen, deeltijdpensioenen, bijscholen, specifiek gericht op deze groep, maar het kan ook gelden voor bijvoorbeeld WAO'ers, en maatregelen in de fiscale sfeer, zoals het niet of minder heffen van premies bij 55-plussers.

De periode, waarin wij leven, is vergelijkbaar met die van de industriële revolutie, vol van economische hectiek. Voor wie het wil zien, biedt de nabije toekomst een nieuw perspectief. Het genoemde gebrek aan mogelijkheden geldt meer ministeries dan alleen EZ. Een treffend voorbeeld daarvan is de wijze waarop men is omgegaan met de ICES-middelen. Ook daar te veel probleemgericht denken. Waar EZ substantieel bijdraagt aan deze investeringen, heeft de minister de allocatie van ICES-middelen natuurlijk vanuit de nationale economische ontwikkeling bekeken. Voor investeringen is het sleutelwoord: optimaliseren. De grote snelle groeiers vinden wij in Zuid-Oost-Nederland. Van de kleine 70 mld. die beschikbaar was, is slechts een klein deel in deze "groeiregio" neergeslagen. Bezien wij het nationale investeringsbeleid bijvoorbeeld met behulp van de matrix van de Boston Consulting Group, dan rijzen er nogal wat vragen. In het Nederlands beleid worden de "stars" als cash cow gebruikt. Is dat wel verstandig? Op grond waarvan – anders dan het obligate roepen dat de Randstad de grootste problemen heeft – is deze keuze gemaakt?

In "Kiezen of delen" worden alleen de geformuleerde investeringswensen tegen het licht gehouden. Waar zijn die wensen eigenlijk vandaan gekomen? Waarom zijn wensen en vooral mogelijkheden in andere delen van het land buiten beschouwing gelaten? Was er wel ooit sprake van een integrale weging

bij enig departement? Bij de voorbereiding van deze begrotings-behandeling kon niemand mij daarover informeren. Als die weging heeft plaatsgevonden, kan de minister mij daar dan enige cijfers van geven? Voorlopig moet ik vaststellen dat de eenzijdige keuze voor West-Nederland zeer vergaande consequenties heeft. Wil de minister daarom eens op de volgende stelling reageren? Als de ICES-middelen optimaal geïnvesteerd zouden worden, dus daar waar het rendement in termen van economische ontwikkeling het grootst is, dan zou het Nederlands BNP in 2005 2% à 3% hoger kunnen liggen dan nu. Dit zou iets van 10 à 12 mld. extra overheids-inkomsten per jaar betekenen, nog ongeacht de kostenvoordelen. In dat geval is het dus mogelijk om het noorden ieder jaar 2 mld. te geven en dan houden wij nog over.

Ten aanzien van kennis-ontwikkeling en -verspreiding is mijn fractie tevreden over de resultaten van het beleid. Ons land doet het goed. Het aantal personen dat behoort tot het zogenaamd wetenschappelijk en technologisch arbeidspotentieel steeg tussen 1995 en 1997 met 5,5%, terwijl de totale groep van 18 tot 64 jaar in de periode slechts met een 0,5% steeg. In Nederland is dit potentieel daarmee groter dan in enig ander land van de EU. Het is deze groep die de innovaties tot stand brengt nodig voor behoud en ontwikkeling van de Nederlandse economische positie in de wereld. Het potentieel voor innovatie is daarmee aanwezig. De Nederlandse R&D-positie is vergeleken met die van de VS en Japen de afgelopen jaren verbeterd. Gezien het beschikbaar potentieel lijkt verder oprukken mogelijk. Wellicht moet de minister wat meer aandacht schenken aan innovatie in de dienstensector. Gegeven het relatief hoge aantal alfa's en gamma's onder Nederlandse hooggeschoolden en de sterke groei van de onderzoeks- en ontwikkelings-uitgaven in de dienstensector liggen hier zeker mogelijkheden. Aan het somberen over zo weinig bèta's doet mijn fractie dus niet mee. Nederland heeft wellicht een zeer goede toekomst, juist in de dienstensector.

Voor lager geschoolden had de voorganger van minister Jorritsma een aantal goede initiatieven. Omdat de kennismaatschappij doorwerkt in alle facetten van de samenleving, is

voortdurende scholing ook voor hen van groot belang. Wat wordt daar op het ogenblik aan gedaan? Een ander punt is het stimuleren van R&D. Wij moeten onder ogen zien dat dit zeer forse bedragen vergt. Zo is mijn fractie gelukkig met de extra middelen voor biotechnologie, maar stelt tegelijkertijd vast dat het beschikbare bedrag, zelfs vergeleken met een kleiner land als België, bescheiden is. Kan de minister zeggen of het fiscale verschil in behandeling van dit soort investeringen voldoende is om de budgettaire verschillen te compenseren?

De nota Ruimtelijke economisch beleid biedt een goede basis voor de discussie over de vijfde nota. In het TNO-rapport De economie van steden en stadsgewesten wordt de economische groei in 25 stadsgewesten voorspeld. De top tien bestaat, afgezien van Utrecht en Amsterdam op de plaatsen vier en zes, uit steden in Brabant en Gelderland. Terecht wordt in dit rapport opgemerkt dat congestie en ruimtegebrek dreigen voor deze in het rapport onder de aanduiding "Boom(ing)-regio" genoemde gewesten. Ook in de nota van de minister wordt voor ruimtetekort gewaarschuwd, vooral bij een sterke economische groei en die hebben wij nu. Mijn fractie vraagt de minister daarom, bijzonder alert te zijn op het correct inschatten van de behoefte aan bedrijfsterreinen. Ik wil niet zeggen dat het ruimtelijk instrument gebruikt wordt om de ontwikkeling van Zuid-Oost-Nederland af te remmen, maar naar mijn ervaring is het RO-beleid geen grote stimulans. Vele bedrijven zouden veel meer kunnen als er meer ruimte beschikbaar was. In dit kader valt het op dat Groningen, Friesland en Drenthe tezamen een groter areaal aan bedrijfsterreinen beschikbaar hebben dan Brabant of Gelderland, hoewel deze elk, qua aantal inwoners, oppervlak én regionaal product, groter zijn dan de drie eerder genoemde provincies samen. Dit verdient naar de mening van mijn fractie bijzondere aandacht. Voor wishful thinking koop je niet zoveel in de economie.

In dit kader stel ik nog enkele vragen over Rotterdam. Omdat zeer forse bedragen zijn besteed aan onderzoek naar de toekomst van de haven, weten wij nu precies hoeveel bedrijfsterrein beschikbaar is en hoeveel nog nodig is. Kiest de minister nu voor de "inbreidings-

optie"? Of gaat zij voor uitbreiding van de Maasvlakte? Kan een eventuele keuze worden toegelicht? Waarom is de inbreidingsoptie pas zo laat in beeld gebracht?

Terecht merkt de minister op dat de internationale concurrentie steeds sterker zal woeden op het vlak van het vestigingsklimaat. De kwaliteit daarvan wordt in hoge mate bepaald door de infrastructuur. Om Nederland als geheel aantrekkelijk te houden, ware dan ook een evenwichtiger aanpak bij de besteding van de beschikbaar komende middelen te overwegen, vooral omdat Nederland, zoals de minister terecht stelt, een onlosmakelijk deel is van het Noordwest-Europese kerngebied. In dat kader is het denken in Den Haag iets waar je vraagtekens bij kunt zetten. De A4 van Amsterdam naar Den Haag wordt een achterland-verbinding genoemd en de aansluiting van de A73 in de richting Venlo, Keulen, Base en Frankfurt wordt een regionale verbinding genoemd. Dat duidt in ieder geval op een buitengewoon grote lenigheid van geest bij de opstellers van het MIT.

Minister Jorritsma-Lebbink: Voorzitter! Die naam is totstand-gekomen onder een CDA/PvdA-kabinet. Daar weet ik eerlijk gezegd niet zoveel meer van.

De heer Doesburg (PvdA): Ze vragen mij tegenwoordig ook nog wel is wat er vroeger gebeurd is, terwijl ik toen ergens anders een functie bekleedde. Daar heb ik natuurlijk helemaal niets mee te maken.

Voorzitter! Het gaat erom dat Noordrijn-Westfalen voor Nederland veruit de belangrijkste handels-partner is. Een gigantisch deel van onze export gaat daarnaartoe en daar komt een zeer groot deel van onze import vandaan. Het is van uitermate groot belang dat je op die infrastructuurnetwerken goed aansluit. Ik weet dat zij zich grote zorgen maken over de wijze waarop die verbindingen lopen tussen Noordrijn-Westfalen en Nederland. En daar gaat het in dit debat om.

Tot slot maak ik een opmerking over de door de minister als "zeer forse impuls" omschreven 1,2 mld. voor het noorden. Het totale investeringsbedrag van de ICES beliep een kleine 70 mld. Als wij daar nou zo'n 20 mld. aftrekken voor typisch nationale projecten zoals de

Doesburg

HSL en de Betuwelijn, blijft er ongeveer 50 mld. over. Het aandeel van de drie noordelijke provincies in het nationaal product is iets meer dan 8%. Bij een evenredige verdeling kreeg het noorden, zelfs als je krap rekent, zo'n 3,5 à 4 mld. In de huidige verdeling krijgt het noorden dus eigenlijk alleen maar minder minder dan de rest van de rest van Nederland. "Ontwikkelingsbijdrage" leek mij daarom een passender aanduiding.

De **voorzitter**: Ik wens de heer Doesburg gaarne geluk met het houden van zijn maidenspeech. De electorale grondslag van de Eerste Kamer ligt in de provincie. Dat houdt niet in dat ook alle leden hun verleden in de provincie hebben gevormd, maar dat is voor de heer Doesburg wel het geval. Dat lag duidelijk in de provincie Gelderland. Gedurende zeer lange tijd was hij lid van de provinciale staten van Gelderland. Hij was penningmeester van zijn fractie, vice-fractievoorzitter, fractievoorzitter en gedeputeerde. Als zodanig was hij ook zeer verweven met het economisch leven van Gelderland, ook met de energievoorziening. De sporen die daar zijn getrokken, werden in deze eerste bijdrage in deze Kamer duidelijk voortgezet. Mijn hartelijke gelukwensen.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter! Ik spreek mede namens de Christen-Unie. Het gaat nog steeds goed met onze economie. In de nieuwste rapportage van het Centraal planbureau wordt uitgegaan van een groei die oploopt tot ongeveer 4%, terwijl in het regeerakkoord werd uitgegaan van gemiddeld 2,25% groei in deze kabinetsperiode. Er zijn dus heel wat miljarden te verdelen. Juist als het goed gaat, is het van belang kritisch te kijken naar onderdelen van het economisch beleid die zorgen geven voor de toekomst. Nu er extra middelen zijn, is bijsturen goed mogelijk.

Innovaties zijn zowel in het verleden als in het heden belangrijke aanjagers van economische groei. De ondernemers in de groeisectoren en in de snel groeiende ondernemingen zijn de ontdekkers en vernieuwers.

Zij zijn de belangrijkste dragers van economische dynamiek. Prestaties van bedrijven worden zowel door bedrijfsinterne als door bedrijfs-externe factoren bepaald. Bij interne factoren kunnen wij denken aan technologische en niet-technologische innovatie. Bedrijfsexterne factoren zijn onder andere de omvang van administratieve lasten en regels, de beschikbaarheid en het scholingsniveau van medewerkers, exportmogelijkheden en de institutionele inrichting van de samenleving. Over deze zaken willen onze fracties graag met de minister en de staatssecretaris van gedachten wisselen.

Allereerst willen wij ingaan op de vraag hoe groot de innovativiteit van ons bedrijfsleven is. Uit gesprekken met ondernemers blijkt dat er sprake is van toenemende concurrentie op hun markten. Deze toenemende concurrentie kan het gevolg zijn van uiteenlopende ontwikkelingen. Voor het ene bedrijf is zij het gevolg van nieuwe toetreders, andere bedrijven hebben te maken met toenemende buitenlandse concurrentie. Deze toenemende concurrentie kan een belangrijke impuls zijn om proces- en productvernieuwingen te verrichten. Concurrentie uit de lagelonenlanden dwingt Nederlandse bedrijven ook om zich meer te richten op producten met een hoge toegevoegde waarde, die alleen tot stand kunnen komen als het verrichten van vernieuwingen tot een vast onderdeel van de bedrijfsstrategie behoort.

In de toenemende concurrentiestrijd moet ieder bedrijf continu met kostenreducties bezig zijn, moet de prijs steeds lager en moet de kwaliteit steeds hoger zijn. Om de verhouding tussen prijs en prestatie in orde te houden moet je innoveren, zeggen de ondernemers. Bovendien worden nieuwe vindingen steeds sneller geïmiteerd, waar ook ter wereld, waardoor de bedrijven na een nieuwe vinding niet achterover kunnen leunen. Zij moeten continu en structureel met de ontwikkeling van innovaties bezig zijn om de concurrenten voor of bij te kunnen blijven.

In concurrerende markten staat de strijd om de klant centraal. Bij veel aanbieders op de markt hebben klanten ruime keus en worden klanten kritischer en veeleisender. Om de klant te behouden, zullen bedrijven dus steeds meer moeite

moeten doen en steeds meer aan de specifieke wensen van klanten moeten voldoen. In heel veel gevallen komt door deze houding van de klant innovativiteit tot stand. Wensen van klanten vertalen zich immers voor de bedrijven als eisen. De bedrijven zullen namelijk zoveel mogelijk hun best doen om aan alle wensen van de klanten tegemoet te komen. Als zij dit niet doen, doet hun concurrent het wel. Een belangrijke ontwikkeling die zich daarbij voordoet, is dat klanten steeds meer eisen lijken te stellen, zodat het steeds lastiger wordt om aan alle eisen te kunnen voldoen. Het moet steeds beter, goedkoper, sneller en duurzamer. De productdifferentiatie neemt als gevolg hiervan flink toe. Buiten kijf staat dus dat een veeleisende klant de innovativiteit van het bedrijfsleven in grote mate stimuleert. Ook kan worden geconstateerd dat buitenlandse klanten een gunstige invloed hebben op de innovativiteit van de bedrijven in ons land, omdat zij andere wensen hebben dan de binnenlandse klanten. Bovendien zorgen bijvoorbeeld hoge vervoerskosten ervoor dat bedrijven die hun producten willen afzetten op buitenlandse markten, gedwongen zijn om te zoeken naar nieuwe technologische oplossingen om de producten kleiner of lichter te maken.

Uit tal van onderzoeken blijkt dat zowel kleine als grote bedrijven een belangrijke bijdrage leveren aan innovativiteit. In veel gevallen zijn kleine bedrijven in het voordeel bij het benutten van technologische mogelijkheden. Zij zijn vaak flexibeler en kunnen hun productieproces sneller omschakelen. Bij grote bedrijven met veelal volledig geautomatiseerde productieprocessen kost dat veelal veel meer tijd. Ook jonge bedrijven lijken de technologische kansen in de praktijk vaak goed te benutten.

Voor het Nederlandse bedrijfsleven en onze economie is innovatie dus een must. De vraag dringt zich daarbij op hoe groot het innovatievermogen van het bedrijfsleven in ons land is. Met grote belangstelling hebben wij kennisgenomen van de derde toets op het concurrentievermogen van Nederland, die door de minister eind vorig jaar is gepresenteerd. Die concurrentietoets leert dat Nederland met het totaal van publieke en private uitgaven voor research en development in procenten BBP internationaal niet